

Pregledni rad
UDK 342.531.15(091)
262.6
Primljeno: 25. lipnja 2011.

Povijest pojma predstavništva. Elementi za izgradnju moderne teorije političkog predstavništva II.

LUKA RIBAREVIĆ*, DOMAGOJ VUJEVA**

Sažetak

Autori u tekstu razmatraju treći oblik predstavništva razvijen u srednjovjekovnom nauku o korporacijama, tzv. identitetsko ili *pars-pro-toto* predstavništvo. Riječ je o odnosu u kojem se jedan dio korporacije – vijeće, skupština, neki članovi – u pogledu djelovanja smatra identičnim s cijelim tijelom korporacije. Identitetskim predstavništvom treba se posredovati misao pravnog jedinstva korporacije s mnoštvom članova ili dijelova od kojih se korporacija sastoji: aktom predstavništva različiti dijelovi korporacije formiraju njezino pravno jedinstvo u trenutku donošenja odluka. U razlici spram zastupničkog predstavništva položaj predstavnika pritom nije posljedica opunomoćenja ni prijenosa ovlasti djelovanja od strane predstavljenih: predstavnik i predstavljeni nisu dva različita pravna subjekta, nego se smatra kako u djelovanju svog uzdignutog dijela korporacija djeluje sama.

U tekstu se prikazuju tri temeljna podtipa identitetskog predstavništva: *valentior pars* Marsilija Padovanskog, odlučivanje većinom o stvarima koje se tiču korporacije kao cjeline i djelovanje stalnog predstavničkog tijela. Posebna pozornost posvećuje se koncilskom pokretu u kojemu je identitetsko predstavništvo odigralo važnu ulogu, kao i prvom povezivanju predstavljanja snagom identiteta i ideje opunomoćenja u mišljenju Nikole Kuzanskog. Kao primjer povijesne institucionalizacije identitetskog predstavništva razmatraju se staleške skupštine njemačkih zemalja u periodu prije Francuske revolucije.

Ključne riječi: predstavništvo, identitetsko predstavništvo, koncilijarizam, Nikola Kuzanski, staleške skupštine

* *Luka Ribarević*, viši asistent na Fakultetu političkih znanosti na predmetima Povijest političkih ideja i Teorija države.

** *Domagoj Vujeva*, asistent na Fakultetu političkih znanosti na predmetima Povijest političkih ideja i Povijest političkih doktrina.

U prvom je dijelu teksta pokazano kako značenje alegorijske ili slikovne sličnosti termina *repraesentatio*, izboreno u euharistijskoj kontroverzi preko nauka o *persona ficta et repraesentata*, priprema misao o zastupanju nekog kolektivnog tijela. Preko analogije s prirodnim tijelom ili osobom neko mnoštvo pojmljeno je kao jedna osoba čija je djelatna sposobnost “osigurana time što joj se može uračunati djelovanje nekog pojedinca kao pravna posljedica” (Podlech, 1984: 512). No misao simboličkog ili alegorijskog opisutnjenja u osnovi je još jednog značenja termina ili, točnije, koncepcije predstavnštva, koja se može nazvati identitetskim predstavnštvom.¹ Radi se o opisutnjenju, kristalizaciji ili utjelovljenju neke cjeline djelovanjem jednog njezina na bilo koji način uzdignutog dijela – nekih njezinih članova, vijeća, skupštine, koncila – koji tako predstavlja tu cjelinu, u smislu da je u pogledu djelovanja s njom identičan (Hofmann, 2003: 211).

Važnost modela identitetskog predstavnštva dolazi do izražaja čim se naglasak s pitanja o djelovanju korporacije prema van premjesti na odnose unutar korporacije, točnije, na problem samoorganizacije članstva u pogledu artikulacije zajedničke volje. U tom pogledu *repraesentatio identitatis* korisniji je model od onoga *persona repraesentata* kojemu je prvenstveno do uspostavljanja jedinstvene pravne osobnosti neke grupe, iako se ta dva modela ni u kojem slučaju ne isključuju. Naime i nauk o *persona repraesentata* upravo zbog analogije s prirodnim tijelom postavlja pitanje o samoorganizaciji članstva po uzoru na prirodno tijelo, odnosno nikada ne vodi ideji puke fiktivne osobe odvojene od onih koji čine korporaciju (Hofmann, 2003: 138, 214). No takvom analogijom teži se, kao što je rečeno, u prvom redu osigurati pravno jedinstvo korporacije radi njezina djelovanja prema van preko druge prirodne osobe (zastupnika). Identitetsko predstavnštvo mnogo jasnije izražava nastojanje da se “korporacija kao apstraktno jedinstvo u disperziji i – prije svega vremenski gledano – u izmjeni svojih članova istovremeno identificira kao udružbeno jedinstvo te da se apstraktni pojam jedne idealne pravne sposobnosti posreduje s mnoštvom članova” (Hofmann, 2003: 214). Pravno jedinstvo korporacije manifestira se, čini se prisutnim, u djelovanju nekih njezinih članova koji su pod određenim pretpostavkama izjednačeni s korporacijom.

U suprotnosti spram svake vrste zastupanja gdje uvijek postoje dva pravna subjekta – korporacija i njezin zastupnik, preko kojega korporacija djeluje – u slučaju identitetskog predstavnštva smatra se da korporacija djeluje sama. Predstavljanje

¹ Izraz “identitetska reprezentacija” (*representatio idemptitatis*) u 14. st. prvi je upotrijebio Ivan iz Segovije, navodeći kao primjer takvog izjednačavanja dijela i cjeline gradsko vijeće (Podlech, 1984: 15; Hofmann, 2003: 212). Za njega u identitetskom predstavnštvu, uz koje navodi još tri vrste predstavnštva – predstavnštvo snagom slikovne sličnosti (*repraesentatio similitudinis*), prirodno, porijeklom uzrokovano predstavnštvo (kao u odnosu oca i sina) te zastupanje kao opisutnjenje putem punomoći – leži smisao predstavnštva uopće (Hofmann, 2003: 212).

tu ima neposredniji smisao od zastupanja i znači “tvoriti”, “formirati” korporaciju u aktu samoorganizacije njezina članstva. Zbog pretpostavljenog identiteta predstavljenog i predstavnika osnova na kojoj počiva njihov odnos manje je važna. Točnije, taj odnos nikada nije posljedica opunomoćenja, mandata ni bilo kakvog aktivnog odnosa predstavljenog prema predstavniku: važno je jedino da je nekim članovima ili jednom tijelu ustavom zajednice priznato pravo da djeluje umjesto cjeline. No u srednjovjekovnom nauku o korporacijama podrazumijeva se da ne može bilo koji dio biti izjednačen s cjelinom, prešutna pretpostavka “razlikovanja prominentnih i manje prominentnih članova grupe” ima za posljedicu da su oni u vezi u “jednom po prirodi stupnjevanom poretku” (isto, 213). Na formiranje vladajućeg dijela utječu razlike između članova s obzirom na rang, status, ugled, stečene privilegije i sl. Preko svog ustava korporacija tako uspostavlja “jedinstvo time što taj ustav oponaša prirodnu hijerarhiju glave i članova” (isto). Ključna je dakle uloga pravila kojima se za određeni slučaj ili trajno uspostavlja *repraesentatio identitatis*, odnosno na osnovi kojih se određuju oni koji djeluju na mjestu cijele korporacije (Podlech, 1984: 513).

1. Tipovi identitetskog predstavništva: *pars valentior*, princip većine i stalno predstavničko tijelo

Jedan od najboljih primjera identitetskog predstavništva nalazimo u djelu *Defensor pacis* Marsilija iz Padove. Na ovome mjestu, naravno, ne može biti govora o iscrpnom prikazu Marsilijeva shvaćanja dobrog uređenja koje je razvijeno u prvom redu nasuprot teokratskim pretenzijama pape. Važan je samo onaj dio njegova učenja koji se odnosi na način djelovanja tijela građana na čijem se pristanku, prema Marsiliju, temelji sva vlast u zajednici. Taj pristanak zajednice posebno dolazi do izražaja u pitanju zakonodavstva. Zakonodavac, primarni i pravi efektivni uzrok zakona (*legislatorem seu causam legis effectivam primam et propriam*) koji naređuje da nešto treba biti učinjeno ili propušteno kada su u pitanju građanski zakoni, prema Marsiliju, jest narod, odnosno cijelo tijelo građana ili njegov “pretežiti dio” (*populum seu civium universitatem, aut eius valentiozem partem*) (Quillet, 1988: 559) koji tada snagom identiteta predstavlja cijelu zajednicu. Riječ je o načinu na koji se članstvo u skladu s pretpostavljenim poretkom samoorganizira kao korporacija, odnosno o onim članovima koji djeluju umjesto cijele korporacije. Konceptiju *pars valentior* koju primjenjuje na različitim mjestima u *Defensor pacis* Marsilije međutim nije nigdje jednoznačno definirao, osim što upozorava da u određivanju “pretežitog dijela” treba voditi računa o broju i značaju osoba. No sigurno je da “pretežiti dio” ukupnog tijela građana koji mu je jednak u pitanju odobravanja zakona nikada nije samo njihova većina – iako mora biti i kvantitativna većina – nego je njegov sastav određen i drugim, kvalitativnim kriterijima (Quillet, 1988: 560; Hofmann,

2003: 210). *Pars valentior* je tako svojevrsni ekstrakt, “bolji i veći dio” generalne skupštine, iz koje su međutim već isključeni žene, djeca, robovi i stranci koji u strogom smislu ne čine zajednicu.

U određenim slučajevima tijelo građana ili njegov *pars valentior* može međutim prenijeti svoje zakonodavno pravo na jednu ili više osoba, koje trebaju sastaviti zakone i, nakon što su saslušani prijedlozi građana, ponovno opunomoćiti neko tijelo (ili potvrditi prethodno imenovano) da te zakone prihvati. I tom zakonodavnom odboru, svojevrsnoj komisiji stručnjaka sastavljenoj uglavnom od članova viših staleža, Marsilije pripisuje predstavnički karakter, ističući kako su oni *vicem et auctoritatem universitas civium representantes* (Vieira i Runciman, 2008: 12). No tu se ne radi o identitetskom predstavljanju, nego o predstavljanju na osnovi posebne punomoći putem koje zakonodavni odbor jedino može djelovati. “Zakonodavni odbor fungira na mjestu građanstva i predstavlja, posreduje njegov autoritet od slučaja do slučaja snagom posebne punomoći, ali ne predstavlja građanstvo, tj. djeluje za njega, ali nije s njim identificiran kao njegov jedini djelatni dio. Zakonodavnom odboru treba punomoć; nužan je dijalog i, ako je moguće, kontrola. Predstavništvo građanstva u njegovoj ‘većini’ nasuprot tome nije nikada proizvod neke punomoći, nekog prenošenja prava. Cjelina građana i njezin *valentior pars* u određenom su pogledu identični” (Hofmann, 2003: 211).

Sličnu ulogu kao *pars valentior* u praksi odlučivanja srednjovjekovnih korporacija ima princip ili pravilo većine kojim članstvo korporacije artikulira zajedničku volju. Bilo da se radi o cijelom tijelu korporacije ili njezinu vijeću odnosno skupštini koji i sami odlučuju na korporativan način, većinsko odlučivanje, kao dinamička varijanta “pretežitog dijela”, čini vidljivim jedinstvo zajednice u djelovanju njezinih članova. Osnovna je misao da članovi samo kao cjelina u koju se konstituiraju većinskom odlukom mogu djelovati za korporaciju kao jedinstvenu pravnu osobu (Hofmann, 2003: 222).² Glavni doprinos prihvaćanju većinskog principa ponovno

² Pritom većina, slično kao i *pars valentior* u srednjovjekovnom nauku o korporacijama nikada nije aritmetički zbroj glasova jednake težine, nego je nadopunjena kvalitativnim kriterijima, čime većina postaje *maior et sanior pars* (veći i razboritiji dio). Kanonist Huguccio tako definiše većinu kao dva od tri elementa koja treba uzeti u obzir pri odlučivanju: broj, žar i autoritet odnosno ugled onih koji odlučuju (Pennington, 1988: 451). Slično smatra i Johannes Teutonicus koji jači naglasak stavlja na brojčani kriterij ističući kako “broj uvijek prevladava nad žarom i autoritetom, osim ako ih samo malo nadilazi”, u kojem slučaju treba kombinirati broj s jednim od ostala dva kriterija (Pennington, 1988: 451). Takva korekcija kvantitativnog kriterija kvalitativnim elementima odgovarala je složenom, hijerarhijski stupnjevanom unutrašnjem poretku srednjovjekovnih korporacija, omogućujući da se razlike u rangu i ugledu članova pri donošenju zajedničkih odluka posreduju s idejom pravnog jedinstva korporacije. No već od kraja 13. st. većinom se i u svjetovnim i u crkvenim korporacijama počinje sve češće smatrati samo *maior pars*, najveći broj onih koji imaju pravo odlučivanja.

su dali kanonisti razlikujući odluke o osobnim pitanjima članova korporacije, odnosno pitanja koja pogađaju članove korporacije kao pojedince (*quod omnes tangit ut singuli*), od onih koje se tiču korporacije kao cjeline (*quod omnes tangit ut collegiati*). U prvom slučaju za donošenje odluke bio je potreban pristanak svakog pojedinog člana korporacije, dok je u drugom slučaju korporacija odlučivala većinom glasova svojih članova (Congar, 1980: 120). To razlikovanje posebno je važnu ulogu, kao što će se pokazati, imalo u načinu odlučivanja staleških skupština. Naime pravna je teorija isticala kako u pitanju odobravanja izvanrednih poreza stanje nužde pogađa zemlju kao cjelinu, a ne pojedine nositelje staleških privilegija *ut singuli*, te da je u tom slučaju opravdano većinsko odlučivanje staleške skupštine.

Naposljetku, identitetsko predstavništvo može zadobiti i institucionalni oblik stalnog tijela koje kao utjelovljenje neke veće cjeline izvršava prava koja izvorno pripadaju cijeloj zajednici. Primjer je takvog predstavničkog položaja onaj magnata u Engleskoj koji su prije pojavljivanja zastupnika gradova u kraljevskom vijeću za sebe isticali pravo predstavljanja cijele zemlje pred kraljem (Müller, 1966: 136). No teorijski je najjasnije model identitetskog predstavništva preko stalnog tijela primijenio bamberski biskup Lupold von Bebenburg, i to na kolegij izbornih kneževa Njemačkog Carstva u slučaju izbora cara. Predstavničku funkciju koju kolegij izbornih kneževa ima u odnosu na cijelo tijelo carstva pri izboru cara Lupold dovodi u vezu s korporativnim karakterom tog kolegija koji se manifestira njegovim većinskim odlučivanjem. Kada ne bi bilo kolegija izbornih kneževa, ističe Lupold, cara bi birali svi kneževi i ostali predstavnici naroda, odnosno cijelo tijelo. No otkad je uspostavljen taj kolegij, treba pretpostaviti da on obavlja izbor na mjestu naroda kao jedinstva. Stoga kolegij treba izvršiti izbor na isti način na koji bi to učinila i cijela zajednica, kao jedinstvena korporacija, odnosno većinskim odlučivanjem (Hofmann, 2003: 230).³ Iz toga slijedi veza većinskog odlučivanja, odnosno korporativnog djelovanja kolegija i njegove predstavničke funkcije: samo zato što izborni kolegij odlučuje kao korporacija (kako god da je došao do prava izbora cara), on predstavlja tijelo naroda kao onaj dio tog tijela u kojemu se kristalizira njegovo političko jedinstvo. Iskaz političke punomoći izbornih kneževa “isključivo je većinska odluka, u kojoj se pojedinci, odnoseći se prema cjelini, potvrđuju kao njezin za odluku jedini sposoban dio i tako konstituiraju cjelinu” (Hofmann, 2003: 231).

³ Gierke ističe kako “upravo u tom kontekstu vidimo prvi razvoj principa da svaka grupa ljudi koja predstavlja neku *universitas* i sama mora biti tretirana kao *universitas*. Surogat poprma prirodu onoga za što stoji” (Gierke, 1960: 67). To je važno i zato što, odlučujući većinski, izborni kneževi više ne odlučuju za svoju osobu, nego za korporaciju kao cjelinu, što tendencijski ima za posljedicu razrješenje “dinastičkog jedinstva službe i roda, (...) apstrahiranje od vladareve osobe” i “objektiviranje jedinstva carstva” (Hofmann, 2003: 228).

2. Konciljarizam

I u koncilskom pokretu kasnog 14. i 15. st. čija je osnovna namjera bila ograničiti vlast pape u duhovnim pitanjima i podvrgnuti je Crkvi kao zajednici vjernika jasno je prisutna koncepcija identitetskog predstavnništva, primijenjena na opći koncil kao tijelo koje predstavlja opću Crkvu. Započevši izvorno kao pokret za spašavanje papinstva – ugroženog velikom šizmom, postojanjem dvojice papa, nakon što su francuski kardinali odbili Urbana VI. i za papu izabrali Klementa VII. – konciljarizam se usmjerio protiv jačajuće centralizacije crkvene vlasti, kulminirajući u nauku o supremaciji koncila nad papom.

U svojim nastojanjima konciljaristi su se oslanjali na ideju Crkve kao prije svega zajednice vjernika, ideju prisutnu i u ranijoj crkvenoj povijesti, koja nije mogla biti izbrisana ni kada je doktrina o apsolutnoj papinoj vlasti (tzv. *plenitudo potestatis*) bila na vrhuncu. “Koliko god se smatralo da papa stoji iznad ostatka Crkve, da nema nikog iznad sebe, da može suditi svima a njemu ne može suditi nitko (...), da je senat kardinala koji je sve više potiskivao skupštinu biskupa dobio sve svoje ovlasti samo od pape, a ne od Crkve, da čak i opći koncil stoji ispod pape i od njega dobiva pravo zasjedanja i odlučivanja” (Gierke, 1960: 49), postojale su najmanje dvije točke, kako upozorava Gierke, koje su relativizirale papin uzdignuti položaj nad ostatkom Crkve. Prvo, izbor pape uvijek je prizivao ideju da se u slučaju prazne stolice vlast vraća zajednici koja preko kardinala kao svojih predstavnika izabire novog papu. I, drugo, smatralo se kako je u pitanjima vjere samo Crkva kao zajednica nepogrešiva i kako papa može biti smijenjen zbog hereze, odnosno u tim iznimnim slučajevima može biti podvrgnut sudu cijele Crkve⁴ (Gierke, 1960: 50).

Ključni korak u potvrđivanju prava crkvene zajednice naspram pape bilo je shvaćanje Crkve kao korporacije, *universitas fidelium*, iz kojega je onda moglo nastati stajalište o općem koncilu kao svojevrsnoj predstavničkoj skupštini cijele Crkve.⁵ Opravdanje koncila bez pape – koji je jedini imao pravo njegova sazivanja

⁴ No raniji kanonisti nisu razradili preciznu proceduru takvog smjenjivanja. Općenito se smatralo kako Crkva osuđuje herezu i ekskomunicira svakog tko je počini, pa papa automatski potpada pod takvu unaprijed izrečenu kaznu. Huguccio je primjerice isticao kako papa koji se javno ponaša heretički, ili počini drugi težak zločin protiv Crkve, jednostavno prestaje biti papa. Na posljetku, postojalo je i mišljenje da Crkva slučaj heretičkog pape može razmatrati deliberativno, ali ne i sudski, jer najviša sudska vlast pripada samo papi. Ako se u raspravi ispostavi da je papa heretik i ako ustraje u svojoj herezi, on se prema crkvenom pravu odriče svog papinstva (Tierney, 1982: 17-18, Pennington, 1988: 437).

⁵ Radi se o proširenju modela korporacije, izvorno primijenjenog na odnos biskupa i kaptola, na cijelu Crkvu. Kanonisti su shvaćanjem biskupskog kaptola kao korporacije nastojali, među ostalim, ograničiti vlast biskupa definirajući slučajeve u kojima mu je za donošenje odluke potreban pristanak kaptola (v. Ribarević i Vujeva, 2011: 186-188).

– isprva se pronalazi u pravu iz nužde, *extrema necessitas*, koje suspendira opće propise i traži da u poslovima koji se tiču svih svi budu pozvani na vijećanje (Gierke, 1960: 51; Hofmann, 2003: 262). No ubrzo je u svjetlu korporativnopravnog nauka prihvaćeno mišljenje kako crkvena vlast nije dana izravno papi kao skrbniku Crkve, nego cjelokupnoj zajednici, čime se papa iz “gospodara ili poglavara pretvara u službenika” (Hofmann, 2003: 268) kojemu je povjereno izvršavanje crkvene vlasti. Kardinal Zabarella, jedan od najistaknutijih koncilijarista, tako ističe: “Kada se kaže da papa ima puninu vlasti (*plenitudo potestatis*), to ne treba razumjeti tako kao da se to odnosi na njega samoga, nego na njega kao glavu korporacije, na taj način da ta vlast ima temelj u samoj korporaciji i u papi kao njezinu prvom službeniku koji je izvršava” (cit. prema: Black, 1988: 578). Pritom je upravo opći koncil tijelo u kojemu Crkva kao *congregatio* ili *universitas fidelium* najjasnije i najpotpunije stupa u pojavu, u kojemu se okupljaju pojedini dijelovi Crkve, on je predstavnik punine vlasti pohranjene u zajednici vjernika. Drugim riječima, koncil u određenom smislu jest Crkva, “doduše, ne doslovno i u strogoj smislu, ne *proprie*, tj. ne esencijalno”, nego “na način posredovanja, interpretativno” (Hofmann, 2003: 270), kao mjesto kristalizacije i aktualizacije crkvene *plenitudo potestatis*. To predstavništvo Crkve snagom identiteta daje mu prednost pred skrbničkim predstavništvom pape i njegove kurije,⁶ kako pokazuje tvorac termina *repraesentatio identitatis* Ivan iz Segovije, prema kojemu je koncil jedini predstavnik neotuđive i nedjeljive vlasti zajednice, dok je vlast pape samo delegirana. “Djelotvornije, istinitije i svetije nego papa utjelovljuje, predstavlja opći koncil Crkvu zbog prisutnosti svetog duha u jednoj u Kristovo ime zasjedajućoj, kao i sama Crkva raščlanjenoj i ne putem sile nego samo putem božanske inspiracije okupljenoj skupštini” (Hofmann, 2003: 271): za koncilijarista iz Segovije *generalis synodus repraesentat ecclesiam catholicam per modum identitatis*.

Tom stavu koncilijarista išla je u prilog i činjenica da je opći koncil više bio skup cijelog kršćanstva, a manje službene crkvene hijerarhije (Hofmann, 2003: 271).⁷ Crkva je, prema Segovijancu, virtualno prisutna u koncilu jer njegovi članovi predstavljaju pojedine provincije, crkvene redove, samostane, sveučilišta, nositelje svjetovne vlasti, dakle duhovni i laički stalež kršćanstva. Svojevrsni pomak

⁶ Skrbničko (ili magistratsko, predstojničko) predstavništvo poseban je, zaoštreni slučaj zastupništva, odnosno djelovanja korporacije preko zastupnika i potječe iz značenjskog konteksta određenog izrazom *personam alicuius repraesentare* (v. Ribarević i Vujeva, 2011: 183-186). U skrbničkom zastupništvu položaj zastupnika ne proizlazi iz punomoći zastupljenih, nego on svoju ulogu vrši “snagom službe”, na temelju poretka zajednice.

⁷ Ta tendencija prisutna je najkasnije od Aleksandra III. koji je sazvao III. lateranski koncil (1179) kao veliko okupljanje cijelog kršćanstva, dakle ne samo svećenstva nego i laika, odnosno svih onih kojih se tiču pitanja zbog kojih se koncil održava (Congar, 1980: 123-124).

prema većoj ulozi laičtva posebno je bio istaknut za Bazelskog koncila (1431) koji je dao prednost “vrlini i učenosti” kao kriteriju članstva u koncilu pred položajem u crkvenoj hijerarhiji: “doktorima” je pripisan poseban autoritet u pitanjima vjere (Black, 1988: 577). Pored toga, uz staleže koji su bili prisutni zbiljski i neposredno, dakle u osobi svojih članova, mnogi članovi koncila bili su zastupnici zajednica (samostana, sveučilišta, mjesnih crkvi), na osnovi posebnog opunomoćenja ili snagom službe, kao njihovi predstojnici. Sve to jačalo je položaj općeg koncila kao tijela koje snagom identiteta predstavlja cijelu Crkvu, ali u strogom smislu nije, to treba istaknuti, bilo ključni razlog takvog položaja. U identitetskom predstavnštvu – što u potpunosti vrijedi za koncile – ne radi se o odnosu predstavnika i predstavljenog u smislu mandata ili opunomoćenja, nego prvenstveno o tome da se korporaciju čini vidljivo prisutnom tijekom vremena preko jednog njezina *na bilo koji način* uzdignutog dijela. Koncil stoga nije predstavnik jer u njemu na osnovi punomoći odlučuju zastupnici pojedinih dijelova Crkve, odnosno ne radi se o određenom organizacijskom principu (Hofmann, 2003: 275). Ključna je misao utjelovljenja, “moment nadanja i povjerenja u događanju božanskog pri okupljanju u Kristovo ime (...) Stavljanje te misli u prvi plan potiskuje sva institucionalna pitanja, dakle sastav, sazivanje i odlučivanje (...)”. Predstavljati u tom smislu, u smislu Crkve kao okupljene općine, “znači (...) da se u oboma – predstavniku i predstavljenome – skrivena supstanca oprisutnjuje: ‘pravo predstavnništvo’ znači identitet supstance” (Hofmann, 2003: 276). Ono revolucionarno koncilijarnog pokreta tako nije u onome što je rečeno o sazivanju i sastavu koncila (Hofmann, 2003: 278), nego u promjeni odnosa zajednice i poglavara, premještanju vlasti u zajednicu vjernika koja je utjelovljena, oprisutnjena u koncilu kao svom istinskom predstavniku.

3. Nikola Kuzanski

Do određenog povezivanja identitetskog predstavnništva i ideje opunomoćenja dolazi u mišljenju Nikole Kuzanskog. Osnovna misao njegova glavnog djela *De Concordantia Catholica*, napisanog za Bazelski koncil, jest da sva vlast u Crkvi pripada zajednici vjernika, točnije, dana je od Boga, ali može se smatrati božanskom samo ako se temelji na harmoniji (*concordantia*) i pristanku podanika (Gierke, 1960: 47; Tierney, 1982: 66). Iz toga slijedi predstavnički karakter općeg koncila kao tijela u kojemu se taj pristanak najjasnije i najcjelovitije očituje te njegova supremacija nad papom. “Supremacija koncila počiva na tome što on predstavlja cijelu sveobuhvatnu Crkvu: (...) što znači jer je opći koncil *totius universae ecclesiae*, jer je skupština cijele Crkve, objedinjenje svih njezinih članova” (Hofmann, 2003: 291). Zato je opći koncil, naime zato “što stoji za nepogrešivu Crkvu, iznad pape” (Gierke, 1960: 55) koji u slučaju takvog vidljivog prezentiranja crkvenog jedinstva, u konačnici postaje njegovo oruđe. No Nikoli nije do suprotstavljanja pape i koncila,

nego do njihova pomirenja, i to u jednom sistemu u kojemu svaka razina crkvene hijerarhije čini jedan stupanj utjelovljenja konsenzusa zajednice. Osnovni je instrument izgradnje takvog sistema izbor čije porijeklo Nikola vidi u izvornom činu potvrđivanja Petra od strane Krista: prema Nikoli “Krist je potvrdio Petra kao glavu Crkve tek nakon uskrsnuća, tek kad su ga apostoli izabrali za svog vođu” (Tierney, 1982: 68). Izbor i istovremeno božansko potvrđivanje tako postaju modelom postavljanja svih kasnijih premeta na različitim razinama crkvene hijerarhije, čime se realizira temeljna misao da je “subjekt crkvenog prava čitavo tijelo koje je jedino primilo mandat od Boga” (Gierke, 1960: 54). Tako bi, prema Nikoli, u dobro uređenoj Crkvi “biskupi bili izabrani od lokalnog svećenstva s istovremenim pristankom laičtva, mitropoliti od biskupa s pristankom svećenstva, kardinali od mitropolita, dok bi papu birali kardinali s pristankom mitropolita” (Tierney, 1982: 69).

Zahvaljujući takvom poimanju crkvene hijerarhije dolazi do posredovanja identitetskog i zastupničkog karaktera predstavništva općeg koncila. Pojedini članovi tog tijela nisu samo utjelovljenje svojih biskupija snagom službe, od Boga prenesene vlasti, nego su i nositelji njihovih volja, predstavnici kao svojevrsni opunomoćenici svojih zajednica koji u koncilu djeluju na osnovi njihova pristanka. Drugim riječima, oni su dvostruko ovlašteni: “duhovno i aktualno od Boga, potencijalno i politički od svojih crkvenih članova kroz izbor i od svih vjernika najmanje kroz prešutnu poslušnost” (Hofmann, 2003: 306). To u konačnici vrijedi i za papu, koji utjelovljuje cijelu Crkvu snagom svog položaja, ali je izabran od kardinala koji se u tom slučaju smatraju predstavnicima Crkve, kao oni kojima je nizom posredovanja delegiran izbor pape. No predstavništvu koncila, prema Nikoli, treba dati prednost pred onim pape jer koncil vjernije i pouzdanije čini vidljivom Crkvu kao zajednicu vjernika. Ako i papa predstavlja cijelu Crkvu kao i koncil, “ipak je oprisutnjenje putem koncila primjerenije istini nego preko pape, jer je ovo posredno, a ono putem koncila neposredno. (...) Budući dakle da koncilijarno predstavništvo stoji bliže istinskoj prirodi Crkve i oprisutnjuje ju na pouzdaniji način, treba mu dati prednost kako u pogledu autoriteta tako i u pravorijeku pred neodređenijim predstavništvom pape” (Hofmann, 2003: 309). Istini “najbliže dolazi koncil jer je tamo svećenstvo aktualno ili barem potencijalno okupljeno” (Hofmann, 2003: 309).

Naposljetku, u mišljenju Nikole Kuzanskog prisutan je još jedan pojam predstavništva, naime predstavništvo kao posredovanje ili zastupanje interesa pojedinih dijelova zajednice (Crkve ili carstva) u jednom tijelu koje služi kao posrednik između vladara i podanika. Taj pojam predstavništva Nikola primjenjuje na kolegij kardinala kao svojevrsni kompendij (izvadak) svih dijelova Crkve koji papi treba asistirati kao posrednik interesa tih dijelova u donošenju odluka ili kraljevo vijeće kao *medium proportionatum*, preko kojega vladar ima utjecaj na svoje podanike i preko kojega oni mogu povratno djelovati na njega. Takvo posredničko predstav-

ništvo posebno dolazi do izražaja u kasnijem Nikolinu mišljenju – koje je obilježeno njegovim prelaskom s koncilijarnih na papističke pozicije – kada on samo za tu posredničku funkciju kolegija kardinala u Crkvi upotrebljava termin *predstavništvo*. Određujući kolegij kardinala koji *representative* stoje za Crkvu kao “kompendirani dnevno zasjedajući koncil”, Nikola reducira ili sužava⁸ pojam koncilijarnog predstavništva na zastupanje pojedinih interesa “crkvenog tijela *nasuprot* papi” (Hofmann, 2003: 319).

4. Staleško predstavništvo u njemačkim zemljama prije Francuske revolucije – povijesni primjer identitetskog predstavništva

Njemačke zemaljskostaleške skupštine karakterističan su primjer povijesne institucionalizacije identitetskog oblika predstavništva na kojemu počiva predstavnički položaj europskih kontinentalnih staleških skupština u srednjem vijeku.⁹ Za razliku od Engleske, gdje se formiranje parlamenta kao jedinstvenog tijela (odnosno prvenstveno njegova donjeg doma) koje predstavlja cijelu zajednicu kraljevstva za-

⁸ Još u pismima koja padaju u period njegova napuštanja koncilijarnih pozicija, kako upozorava Hofmann, Nikola više ne misli predstavništvo općeg koncila kao identitetsko, nego ga spušta do značenja zastupanja pojedinih interesa: prema njemu, “za svako se okupljanje zbog Krista može reći ‘Crkva’, no to okupljanje nije identično s istinskom Crkvom koja je proširena po cijeloj zemlji” (Hofmann, 2003: 316). Koncili tako za Nikolu nisu više oprisutnjenje cijele Crkve, nego “okupljanje *iz* po svijetu raširene Crkve” (Hofmann, 2003: 316). Sasvim “nedijalektički i nediferencirano Nikola Kuzanski sada iznenada operira (...) jednostavnim suprotstavljanjem: *vere-representative*”, govoreći o “zbijskoj ili samo zastupničkoj prisutnosti (...) osobnom ili zastupničkom okupljanju poslanika”, što “cilja samo na to da se predstavništvo Crkve u koncilu shvati kao minus nasuprot realitetu papine vlasti” (Hofmann, 2003: 316).

⁹ Nešto je drugačiji slučaj s engleskim parlamentom: on nije mjesto na kojemu se različiti dijelovi zajednice pojavljuju temeljem svojih povijesno stečenih prava kako bi se konstituirali u jedinstveno i djelatno sposobno tijelo, nego organ koji djeluje u ime ili umjesto cijele zajednice. Već *Modus Tenendi Parliamentum* iz 14. st. sadrži ideju “u najmanju ruku zastupničke prisutnosti svih Engleza u parlamentu”, koristeći se pritom izrazom “za neposredno, naime procesno zastupništvo *personam alicuius repraesentare*” (Hofmann, 2003: 339). Najkasnije od 16. st. predstavništvo je formalni “princip uračunavanja” (Podlech, 1984: 518) i veže se uz misao izvršavanja tuđih prava, odnosno zastupanja čitavog tijela zajednice. U knjizi Thomasa Smitha *De Republica Anglorum*, objavljenoj 1583, tako stoji da engleski parlament “predstavlja i ima moć cijelog kraljevstva, kako glave tako i tijela. Jer svaki Englez treba tamo biti prisutan, bilo osobno ili posredstvom svojih zastupnika (*by procuration and attornies*), koje god da je uzvišenosti, položaja, ugleda ili kvalitete, od vladara (bilo kralja ili kraljice) do najniže osobe Engleske. I pristanak parlamenta smatra se pristankom svakog čovjeka” (cit. prema Podlech, 1984: 518). Koliko god je kod srednjovjekovnih predstavničkih tijela teško strogo razlikovati oblike predstavništva na kojima se temelje, predstavništvo engleskoga parlamenta više je zastupničkog nego identitetskog karaktera (u gore opisanom smislu), odnosno ima smisao pravnog djelovanja zastupnika u ime onoga tko ga je ovlastio.

hvaljujući interesnoj bliskosti nižeg plemstva, gradskog stanovništva i trgovaca dogodilo relativno rano (14. st.), njemački je razvoj obilježen i opterećen fiksiranjem socijalnih suprotnosti, ekonomskih nejednakosti i međusobnim političkim borbama staleža. “Drukčije od *commonsa* koji su prilično homogen blok nižeg plemstva i gradskih vodećih slojeva, *gentryja*, gradskih trgovaca i pravnika te od visokog plemstva ne sasvim odvojene tri kurije patrimonijalno-zemaljskostaleškog ustava” u njemačkim zemljama “opterećene su ekonomskim i socijalnim suprotnostima viteškog plemstva i gradova (...), a pored toga kroz strukturnu različitost kurija spriječeno je njihovo oblikovanje jedinstvene politike” (Hofmann, 2003: 344). Posebno to vrijedi za rane faze razvoja zemaljskostaleških skupština u kojima one uopće ne tvore “neko u sebi zatvoreno jedinstvo”, nego postavljaju “posjednike jednakovrsnih stvarnih prava, naime vlasnike za *Landtag* kvalificirajućih dobara neovisno jedne o drugima i jedne pored drugih u jedno ‘frontovsko udruženje’ nasuprot zemaljskom vladaru” (Hofmann, 2003: 344). Budući da je korporativna institucionalizacija staleških skupština došla relativno kasno – najranije u 16. stoljeću, a većinom je potrajala do 18. stoljeća – prve razrađene teorije staleškog predstavništva pojavljuju se tek krajem 17. i u 18. stoljeću.

Nastanak i organizirano djelovanje staleža posvuda u Europi bilo je posljedica pojačane aktivnosti vladara, najčešće u obliku zahtjeva za izvanrednim financijskim davanjima (Hintze, 1962: 147, 178, 179; Näf, 1951: 228). U trenucima krize ili nevolje – ratova s drugim vladarima, zaduženosti, pada redovnih prihoda – vladari su bili primorani obratiti se za pomoć vojno i financijski sposobnim slojevima te postići s njima dogovor o uvjetima pod kojima su mu spremni pružiti pomoć. Reakcija staleža na takve zahtjeve isprva je bila defenzivna: oni nastoje ishoditi ugovornu potvrdu svojih privilegija, jasno definirati vladareve ovlasti i učiniti izvanredne zahtjeve vladara ovisnima o svom pristanku. Staleži se tako u početku redovno usmjeravaju protiv vladareve samovolje i protupravnog djelovanja, oni nastupaju zabranjujući i kontrolirajući, postavljajući granice između nastajućeg vladarskog prava i staleških privilegija (Näf, 1951: 231). No čim su ostvarili svoj primarni cilj, oni preko prava pristanka na izvanredne mjere razvijaju i aktivniju političku ulogu, pokazujući sklonost ne samo prema očuvanju prava nego i prema realiziranju njegovih razvojnih sposobnosti; staleži “nisu jednostavno željeli spriječiti vladareve novine, nego mu zabraniti da ih poduzima bez njih”¹⁰ (Näf, 1951: 231).

¹⁰ Važno je pritom da “u obrani svojih sloboda i podnošenju žalbi” oni često “brane istinske interese zemlje nasuprot vladaru i njegovim službenicima” (Carsten, 1963: 432). To posebno dolazi do izražaja u slučaju “jedinstva teritorija”, koji “je staleška strana obranila protiv posebnih interesa vladara. Podjela zemlje, prepuštanje zemlje i ljudi” drugim vladarima pri dinastičkim podjelama, u ugovorima o vladavini često se zabranjuje ili uvjetuje izričitim pristankom staleža (Oestreich, 1980: 248).

Upućenost vladara na staleže, njegova ovisnost o njima u tom prvom valu “intenziviranja državnog pogona” (Hintze, 1962: 178) u 14. i 15. st., svijest staleža o mogućnostima suoblikovanja vladareve politike, njihovo okupljanje i sve češće zajedničko nastupanje glavni su faktori izgradnje stalnih staleških skupština kojima se etablira i konsolidira specifični “dualistički” model “staleške države”. No put do “usuglašenog djelovanja” staleža “kao korporativnog tijela u staleškoj skupštini” – koje se događa u 16. i 17. st. – “bio je dug i nije vodio neposredno skupštinama” (Gerhard, 1980: 308). Općenito se razvoj staleških skupština može podijeliti, kako je pokazao Robert Folz, u tri faze. U prvoj fazi, koja pada na kraj 13. i početak 14. st., “u nekim se područjima jasno pojavljuju snage koje nastoje ograničiti moć vladara” (Folz, 1980: 196) i s kojima se vladar obvezuje savjetovati pri budućem donošenju važnijih odluka. No njihovo nastupanje povremeno je i neorganizirano: “kad vladar kaže da se oslanja na ‘zemaljske staleže’, on se zapravo savjetuje s ovim ili onim staležom”, s plemstvom, vitezovima ili klerom, ovisno o tome čija mu je pomoć potrebna (Folz, 1980: 198). U toj fazi zbiva se i izgradnja prvih vladarskih vijeća kao središnjih teritorijalnih upravnih organa, preko kojih vladar ima kontakt s utjecajnim i aktivnim dijelovima stanovništva. Iako ta vijeća ponekad imaju znatne ovlasti (primjerice izbor vladareva nasljednika) i njihovi su članovi pod utjecajem slojeva kojima pripadaju, ona su u prvom redu instrument vladareve vlasti i još se ne mogu razumjeti kao predstavnička tijela (Folz, 1980: 199).

U drugom periodu, koji počinje krajem 14. st., pojačana aktivnost vladara – prvenstveno u pitanjima unutrašnje uprave – dovodi do buđenja, okupljanja i organiziranijeg nastupa staleža. Prije svega, sve veća potreba za novcem primorava vladare da se oslanjaju na staleže i “barem za određeno vrijeme ispune određene njihove zahtjeve. U svakom slučaju, oni (staleži) koriste svaku priliku za obranu ili uvećanje svojih privilegija i ograničenje vladareve vlasti” (Folz, 1980: 201). U tom razdoblju dolazi do unutarnje izgradnje pojedinih staleških grupacija (savezi gradova, viteštva), učestalijeg zajedničkog vijećanja, a zbog “prisutnosti vitezova, prelata i građanstva (pod određenim okolnostima i seljaštva) formiraju se tipične crte budućih zemaljskih skupština” (Folz, 1980: 201). Ponekad su oni već nastupali kao “organ koji je govorio u ime svih stanovnika zemlje” (Folz, 1980: 201). Sada mnogo jasnije formulirani ciljevi staleža su zadobiti kontrolu nad odobravanjem, ali često i prikupljanjem te primjenom odobrenih poreza.¹¹ U nekim njemačkim zemljama staleži su u tu svrhu razvili vlastitu financijsku upravu, paralelnu s vladarevom (i sa

¹¹ “Financije su bile glavno područje djelovanja” staleža (Carsten, 1963: 429), prvenstveno pravo odobravanja izvanrednih poreza na kojemu su čvrsto inzistirali i koje im od kraja 15. st. više nije osporavano (Buchda, 1980: 232-233). Od ostalih staleških ovlasti vrijedi izdvojiti dužnost vladara da dobije njihov pristanak za objavu rata ili sklapanje mira, podjelu teritorija i imenovanje članova svog užeg savjetodavnog tijela.

zasebnom blagajnom), ili je kontrola poreza potpuno prešla u njihove ruke, preko posebnih skupštinskih odbora, dok je vladar ostao ograničen na prihode s vlastitih domena (Carsten, 1963: 429). Zakonodavstvo i najviša sudska vlast, s druge strane, spadali su u isključivu sferu vladarevih prerogativa, no u praksi, zahvaljujući svojoj ekonomskoj moći, staleži su zadobili utjecaj na stvaranje prava preko žalbi i peticija koje su vladari morali uvažiti ako su željeli dobiti pristanak staleža na izvanredne poreze (Carsten, 1963: 430). “Gledano u cjelini, staleži su krajem 14. st. blizu toga da osiguraju važno mjesto u političkom životu zemlje. Redovnim zajedničkim nastupima i stvaranjem komisija za obranu svojih interesa postali su moć s kojom vladari moraju računati, tim više što raspolažu vojnom silom i novcem” (Folz, 1980: 204).

Naposlijetku, od 15. sve do 18. st. dolazi do korporativne konsolidacije staleških skupština, što je, čini se, barem u početku, više bila posljedica vladareve inicijative. Njemu je manje odgovaralo pregovarati s pojedinim vazalima, grupama ili dijelovima zemlje nego sa “zemljom” kao cjelinom; i to je bilo porijeklo staleža kao institucije, kao korporacije koja predstavlja cijelu zemlju” (Carsten, 1963: 426). Pored toga vladar je “preko skupštine mogao povezati ‘zemlju’ sa svojom politikom, ishoditi potporu za nove zakone i dekrete”, razne inovacije, vojne saveze ili politiku ekspanzije (Carsten, 1963: 428). No bilo bi pretjerano reći da je izgradnja korporativnog oblika staleških skupština bila isključiva posljedica vladareva djelovanja. Takve skupštine pružale su znatne prednosti i staležima, dajući veću težinu njihovu pristanku kao pristanku tijela koje predstavlja cijelu zemlju. Uskoro je staleška skupština postala – barem su staleži tako tvrdili – jedino mjesto gdje su se mogle donositi odluke koje se tiču cijele zemlje.

Kada je o sastavu staleških skupština riječ, pravo “predstavljanja”, pravo na mjesto i glas u staleškoj skupštini, bilo osobno ili preko zastupnika, ovisilo je “ili o određenim vladavinskim, ‘slobodnim’ dobrima, koja su bila navedena u zemaljskom registru (...), ili je pripadalo korporacijama – gradovima, crkvenim kolegijima, sveučilištima, u iznimnim slučajevima i seoskim općinama ili nadleštvima¹² – na osnovi tradicije ili privilegija” (Stollberg-Rilinger, 1999: 78). Za njemačke teritorije u cjelini može se prihvatiti podjela staleža u tri ili negdje u četiri skupine. Na prvom je mjestu plemstvo koje obuhvaća dvije velike kategorije: više plemstvo, sastavljeno od nositelja različitih (nižih) vladarskih prava na nekom teritoriju (grofovske obitelji i velikoposjednici), i niže, tzv. viteško plemstvo. U većini njemačkih zemalja vladar je te dvije skupine prve uključio u svoje vijeće, a kasnije one u zemaljskim skupštinama nastupaju kao jedan stalež.¹³ Pritom članovi plemićkog

¹² *Nadleštva (Ämter)*, zajednice više sela koje su istovremeno bile upravni okruzi podređeni većim gradovima.

¹³ No nisu u svim staleškim skupštinama njemačkih zemalja prisutni ili zastupljeni svi staleži. Razlozi odsutnosti nekih staleža iz staleških skupština različiti su, no jedan je od najvažnijih

staleža imaju pravo osobnog pojavljivanja u staleškoj skupštini, na osnovi rođenja ili vlasništva koje daje pravo staleškog “predstavljanja”, no u nekim zemljama (primjerice Pruskoj) plemstvo održava primarne skupštine na kojima određuje izaslanike u zemaljsku skupštinu. Na drugom su mjestu viši i niži prelati, u koje spadaju biskupi, predstojnici i opati samostana, različitih crkvenih kolegija i sveučilišta, dok treći stalež čine oni gradovi koji su imali pravo predstavljanja u zemaljskoj skupštini. Ta su dva staleža pak uvijek bila predstavljena zastupnicima, bilo gradonačelnicima, opatima, predstojnicima ili drugim magistratima koji grad ili crkvenu korporaciju zastupaju snagom službe bilo preko jednog ili više opunomoćenih izaslanika.¹⁴ Isto vrijedi i za zastupnike seoskih općina koji su u nekim njemačkim zemljama (primjerice u Bavarskoj) kao četvrti stalež imali pravo predstavljanja u staleškim skupštinama.

Uobičajeno i osnovno shvaćanje bilo je da “svaki stalež u zemaljskoj skupštini predstavlja prije svega sam sebe. Zemlja je mišljena kao sastavljena od staleža. To jasno odgovara tradicionalnom učenju o starostaleškom predstavnštvu kao zastupanju posebnih interesa određenog staleža” (Walz, 1982: 208). U tom učenju vladar utjelovljuje jedinstvo zemlje, dok staleži imaju dvostruku funkciju: oni, kao zastupnici različitih interesa, vladaru daju informacije i savjete o prilikama u različitim dijelovima zemlje kako bi on mogao donijeti najbolju odluku te istovremeno brane vlastite interese pred vladarom. No pored toga prisutno je shvaćanje staleških skupština kao predstavnika cjeline zemlje: staleži su na način identitetskog predstavnštva shvaćeni kao uzdignuti dio korporacije čija odluka obvezuje cijelo kraljevstvo i koji su na osnovi toga, kao *concilium universitatis*, izjednačeni s cijelim tijelom (Stollberg-Rilinger, 1999: 100-103).¹⁵ To shvaćanje često je bez dodatnog preciziranja prisutno u carskim publicističkim udžbenicima, disertacijama i traktatima 17.

status tzv. carske neposrednosti (*Reichsunmittelbarkeit*), čiji nositelji nisu bili podvrgnuti vlasti zemaljskog vladara, nego su bili neposredni podanici cara. Tako je primjerice “u mnogim dijelovima južne Njemačke (...) plemstvo u ranom 16. st. steklo status slobodnih carskih vitezova i tako nestalo iz skupština, kojima su od tada prisustvovali samo svećenstvo i gradovi” (Carsten, 1963: 423).

¹⁴ Tamo međutim gdje su ti zastupnici bili delegati gradskog vijeća, najčešće nisu imali pune ovlasti zastupanja, nego su prije donošenja odluke morali tražiti nove instrukcije svojih zajednica: “samo u iznimnim slučajevima delegati su mogli donositi obvezujuće odluke” (Gerhard, 1980: 320). Podsjetimo, *plena potestas* zastupnika korporativnih zajednica jedan je od glavnih indikatora moći vladara, a njemački teritorijalni vladari u većini slučajeva nisu bili dovoljno moćni da bi od gradova ili drugih zajednica mogli zahtijevati slanje zastupnika s punim ovlastima (usp. Ribarević i Vujeva, 2011: 189-190).

¹⁵ Radi se, treba istaknuti, o onim slučajevima gdje staleži nisu neposredno izjednačeni sa zemljom kao njezin *populus*, nego su shvaćeni kao predstavnici zemlje koja obuhvaća i druge slojeve ili staleže koji pak nemaju pravo samostalnog predstavljanja. U tom slučaju formula “zemaljski staleži jesu zemlja” ne znači istinski, nego predstavnički, simbolički identitet.

i 18. st. Tako su zemaljski staleži opisani kao *subditi, vel ii qui suditos repraesentat* (podanici ili oni koji podanike predstavljaju) (Stollberg-Rilinger, 1999: 81) ili kao tijelo koje predstavlja sve podanike pojedinačno i zajedno¹⁶ (Podlech, 1984: 516). Smisao je identitetskog predstavnništva zemaljskih staleža najjasnije izrazio njemački ustavni teoretičar Johann Jakob Moser (18. st.), prema kojem “jedan zemaljskostaleški corpus predstavlja u zemaljskim pitanjima cijelo stanovništvo zemlje (...) tako da na ono što se odluči na jednom općem *Landtagu* treba gledati kao da je cjelokupna zemlja (...) to odobrila”. Zemaljski su staleži “predstavnici zemlje *in favorabilibus et odiosis, Custodes Legum et Jurium Patrie*” (usp. Stollberg-Rilinger, 1999: 82). Pritom, kao ni u drugim slučajevima identitetskog predstavnništva, odnos predstavljanja nikada nije posljedica nekog opunomoćenja ili mandata niti na bilo koji drugi način ovisi o volji predstavljenih. “Uvijek je bio već pretpostavljen, a ne tematiziran jedan staleško-korporativno raščlanjeni ustavni realitet koji je osiguravao pravila za to tko tvori predstavnički kolegij i na koji se način on formalno ispravno sazivao” (Stollberg-Rilinger, 1999: 86). Naglasak nije na odnosu predstavnika i predstavljenih, nego na onome između jednog po sebi već raščlanjenog tijela za koje se pretpostavlja da utjelovljuje, na način identiteta predstavlja zajednicu s jedne i vladara s druge strane.

Međutim predstavnički karakter staleške skupštine u identitetskom smislu odlučujuće je ovisio o mjeri u kojoj njezini članovi ne nastupaju kao pojedinci, nego kao članovi cjeline, tj. kao jedinstveno tijelo ili korporacija. Indicija takvog korporativnog djelovanja staleža i način formiranja njihove jedinstvene volje bilo je “važenje većinskog principa” (Stollberg-Rilinger, 1999: 94). No i razvoj u pravcu prihvaćanja većinskog principa staleškog odlučivanja potaknuli su vladari – u čemu su imali podršku ustavne teorije – što posebno dolazi do izražaja u pitanju pristanka staleža na izvanredne poreze. Nasuprot argumentu staleža da se porezi odnose na njihova vlasnička prava i spadaju u dobrovoljna davanja, odnosno da ih pogađaju *ut singuli*, zbog čega je potreban izričit pristanak svakog pojedinog člana, vladari su isticali kako su u situaciji očite javne koristi ili nužde porezi pitanje koje pogađa zemlju kao cjelinu, kako od njih svi imaju jednaku štetu ili prednosti, odnosno da se tiču staleža *ut universi*. U tom slučaju opravdana je većinska odluka koja apstrahira od različite “staleški ili stvarno uvjetovane težine glasova” i pretpostavlja “stanovitu stalešku jednakost onih koji imaju pravo glasa” (Stollberg-Rilinger, 1999: 94). Ipak, za razliku od odlučivanja unutar pojedinih kurija, zbog heterogenih interesa staleža i njihovih čestih borbi većinski princip nije se nikada etablirao između ku-

¹⁶ Tako primjerice Nicolaus Myler 1656: *Die Land-Ständ... Subditos universos et singulos repraesentat* (Podlech, 1984: 516), Wildvogel 1711: *Conjunctim considerati [status provinciales], constituunt unum corpus, quod vocatur eine gemeine Landschafft... ac subditos universos et singulos repraesentat* (Stollberg-Rilinger, 1999: 82).

rija. Staleži su najčešće zasjedali i odlučivali u odvojenim kurijama¹⁷ i “osim ako jedan od njih nije bio znatno moćniji i utjecajniji od drugih, bili su neophodni dugi pregovori delegata kurija da bi se došlo do zajedničke odluke koja će biti predstavljena vladaru” (Gerhard, 1980: 321). No neovisno o tome pravna teorija staleškog predstavnštva inzistirala je na korporativnom karakteru staleških skupština. One su na način identitetskog predstavnštva shvaćene kao tijela koja stoje *na mjestu* cijelog tijela podanika i čije odluke obvezuju cijelu zemlju kao da ih je ona sama donijela. To je konkretno značilo: zaključci zemaljske skupštine koja je sastavljena u skladu s ustavom zajednice obvezivali su ne samo pojedinačno prisutne koji su glasovali za te zaključke nego i one koji nisu imali pravo predstavljanja, zatim pozvane članove koji se nisu pojavili, manjinu koja je glasovala protiv odluke, pravne nasljednike onih koji odlučuju, korporacije koje su prisutne preko svojih zastupnika, ukratko “‘sve podanike’, ‘cijeli narod’” (Stollberg-Rilinger, 1999: 83, 102).¹⁸

¹⁷ Izuzetak je Württemberg u kojemu se zbog interesne bliskosti protestantskih prelata i gradova formirala jednokameralna skupština. Viteško plemstvo pak od 16. st. nije prisutno u staleškim skupštinama jer je steklo status “carske neposrednosti”. Zbog takvog sastava württemberška skupština pokazivala je za njemačke prilike neuobičajen stupanj koherencije i jedinstva, zadržavajući važan utjecaj na politiku vladara čak i u doba apsolutizma 17. i 18. st. kada su u mnogim njemačkim zemljama staleži izgubili na važnosti (Carsten, 1963: 425).

¹⁸ No ponekad je uz identitetsko predstavnštvo (pojedininim) staležima pripisana uloga skrbnika-zastupnika u odnosu na zemlju (Stollberg-Rilinger, 1999: 106). Pritom je zemlja izjednačena s maloljetnikom koji je djelatno nesposoban i za kojega djeluju staleži kao skrbnik. Osnovna je razlika skrbničkog predstavnštva staleža spram identitetske, *pars-pro-toto* koncepcije da staleži kao skrbnici u strogom smislu nisu dio korporacije zemlje ili kraljevstva. U tom shvaćanju korporacijom se obično smatraju “siroti podanici”, odnosno svi oni dijelovi ili slojevi koji nemaju pravo samostalnog predstavljanja u staleškoj skupštini i koji zbog toga mogu djelovati samo preko drugoga (*per alium*). Osobito je u čestim međusobnim borbama staleža iskrsavala koncepcija skrbničkog predstavnštva – kako je pokazao Rainer Walz na primjeru staleža Jülich-Berga, koji se u mnogim točkama može smatrati reprezentativnim i za ostale njemačke zemlje – jer je svaki stalež nastojao ojačati svoj položaj isticanjem kako on zastupa “sirote” ili “obične podanike”. Tako je plemstvo u sukobu s gradovima tvrdilo kako ono skrbnički zastupa seoske općine, nadleštva, niže gradove (*Unterstädte*), dakle sve ostale podanike izuzev (glavnih) gradova, koji imaju zastupati u staleškoj skupštini samo svoje posebne interese. Na isti su način gradovi nastojali ograničiti plemstvo na njegov vlastiti stalež, a sebi prisvojiti pravo zastupanja cjeline (Walz, 1982: 208, 210 i dalje).

No jednako je prisutno bilo shvaćanje – u teoriji, ali i više u samorazumijevanju staleža – kako staleži kao cjelina skrbnički zastupaju cijelu zemlju. U tom shvaćanju staleži su došli u sukob s vladarom kojemu je tradicionalno pripadala uloga skrbnika zemlje. Staleži su sada isticali da ne govore samo za svoje neposredne podanike, odnosno područja koja spadaju u njihovu patri-monijalnu vlast – što su oduvijek činili – nego i da se “skrbe” za podanike vladarevih domena (Stollberg-Rilinger, 1999: 107). Na sličan način vladar je nastojao proširiti svoju vlast na podanike staleža (Stollberg-Rilinger, 1999: 108). Pritom su obje strane svoju zastupničku ulogu sadržajno nastojale legitimirati pozivanjem na “dobrobit zemlje” ili “dobrobit sirotih podanika”:

Zaključak

Identitetsko predstavništvo treći je oblik predstavništva razvijen u srednjovjekovnom nauku o korporacijama, pored nauka o “fiktivnoj i predstavljenoj osobi” te zastupničkog predstavništva, razmotrenih u prvom dijelu ovoga rada. Temeljni je smisao identitetskog, ili *pars-pro-toto* predstavništva, kako se ponekad naziva, posredovati pluralnu strukturu zajednice – činjenicu da se ona sastoji od različitih dijelova ili članova – s idejom pravnog jedinstva, odnosno zahtjevom da korporacija djeluje kao jedinstveno tijelo, neovisno o dijelovima od kojih se sastoji. Radi se o kristalizaciji, utjelovljenju cjeline u djelovanju nekog njezina na bilo koji način uzdignutog dijela, odnosno samoartikulaciji različitih dijelova ili članova zajednice u trenutku donošenja odluka. Odnos između predstavnika (vijeća, skupštine, koncila) i predstavljenih pritom se u srednjovjekovnom pravnom nauku nikad ne tematizira; on nije posljedica punomoći ili mandata, nego je zadan ustavom zajednice, pri čemu predstavnički odnos najčešće slijedi prirodnu hijerarhiju, odnosno podrazumijeva razlikovanje važnijih i manje važnih dijelova zajednice. U razlici spram zastupničkog odnosa gdje su uvijek prisutna dva subjekta – korporacija i zastupnik – u identitetskom predstavništvu, zbog pretpostavljenog identiteta predstavnika i predstavljenog, smatra se da u djelovanju jednog svog uzdignutog dijela korporacija djeluje sama. Identitetsko predstavništvo pojavljuje se u nekoliko podtipova; kao *valentior pars* u političkom mišljenju Marsilija Padovanskog, kao princip većine u odlučivanju o pitanjima koja se tiču korporacije kao cjeline i u obliku stalnog predstavničkog tijela.

Važnu ulogu identitetsko predstavništvo imalo je i u koncilskom pokretu – kada je formuliran nauk o podređenosti pape koncilu kao tijelu koje snagom identiteta predstavlja univerzalnu Crkvu – kao i u mišljenju Nikole Kuzanskog – u kojemu dolazi do prvog posredovanja identitetskog predstavništva s idejom opunomoćenja.

Upravo na identitetskoj vrsti predstavništva – njezinu čistom obliku – počiva predstavnički položaj njemačkih (ali i većine srednjovjekovnih) zemaljskostaleških skupština u periodu prije Francuske revolucije. One su bile institucije u kojima staleži *nasuprot* vladaru zastupaju svoje interese, kontroliraju njegovu vladavinu i nose mu informaciju o stanju u pojedinim dijelovima zemlje. Zbog socijalnih i po-

“Da dobrobit zemlje leži u interesu staleža, bila je puka tautologija sve dok su zemlja i staleži bili bez ostatka izjednačavani. Time što je vladar međutim” sve više širio prostor svoga političkog i upravnog djelovanja “na sve pojedince, posredne i neposredne podanike jednako, nastala je snažna konkurencija između vladara i staleža u pogledu brige za ‘obične podanike’. (...) Staleži su izričito za sebe reklamirali da bolje poznaju i primjerenije promiču dobrobit ‘sirotih podanika’ od vladarevih službenika” (Stollberg-Rilinger, 1999: 105). No u tom su sukobu staleži redovno lošije prolazili, čak i kod protivnika vladareva apsolutizma: “vladar se činio u tom smislu kao ‘bolji’, istinski predstavnik cjeline” (Stollberg-Rilinger, 1999: 111).

litičkih suprotnosti staleža te sporog procesa centralizacije vladareve moći – koji je u drugim dijelovima Europe bio glavni faktor pretvaranja skupština u jedinstvena predstavnička tijela – u Njemačkoj se korporativna konsolidacija skupština zbiva relativno kasno. A i nakon što je takva konsolidacija dovršena, u ustavno-pravnoj teoriji prevladavalo je stajalište da skupštine predstavljaju zemlju snagom identiteta, što je značilo da one nisu tijela od zajednice prenesene vlasti, čiji predstavnički položaj proizlazi iz punomoći zemlje, nego da se u njima različiti dijelovi zajednice *sami* konstituiraju u jedinstveni pravni subjekt. Iskaz predstavničke uloge skupštine prema ostatku zemlje isključivo je njezina većinska odluka koja, riječima Nicolausa Mylera, njemačkog ustavnog teoretičara iz 17. st., obvezuje “sve podanike pojedinačno i zajedno” (Podlech, 1984: 516).

LITERATURA

- Black, Antony, 1988: The conciliar movement, u: Burns, J. H. (ur.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought*, Cambridge University Press, New York, str. 573-587.
- Buchda, Gerhard, 1980: Reichsstände und Landstände in Deutschland im 16. und 17. Jahrhundert, u: Rausch, Heinz (ur.), *Grundlagen der modernen Volksvertretung*, Bd. 2, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, str. 211-241.
- Canning, J. P., 1988: Law, sovereignty and corporation theory, 1300-1450, u: Burns, J. H. (ur.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought*, Cambridge University Press, New York, str. 454-476.
- Carsten, Francis L., 1963: *Princes and Parliaments in Germany*, Oxford University Press, London.
- Congar, Yves M.-J., 1980: Quod omnes tangit, ab omnibus tractari et approbari debet, u: Rausch, Heinz (ur.), *Grundlagen der modernen Volksvertretung*, Bd. 1, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, str. 115-182.
- Duso, Giuseppe, 2004: *Die moderne politische Repräsentation: Entstehung und Krise des Begriffs*, Duncker&Humblot, Berlin.
- Folz, Robert, 1980: Die Ständeversammlungen in den deutschen Fürstentümern (Vom Ende des 13. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts), u: Rausch, Heinz (ur.), *Grundlagen der modernen Volksvertretung*, Bd. 2, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, str. 181-210.
- Gerhard, Dietrich, 1980: Assemblies of Estate and the Corporate Order, u: Rausch, Heinz (ur.), *Grundlagen der modernen Volksvertretung*, Bd. 2, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, str. 303-324.

- Gierke, Otto, 1960: *Political Theories of the Middle Age*, Beacon Hill, Boston.
- Hintze, Otto, 1962: *Staat und Verfassung – Gesammelte Abhandlungen zur allgemeinen Verfassungsgeschichte*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen.
- Hofmann, Hasso, 2003: *Repräsentation. Studien zur Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis ins 19. Jahrhundert*, Duncker&Humblot, Berlin.
- Müller, Cristoph, 1966: *Das imperative und freie Mandat (Überlegungen zur Repräsentation des Volkes)*, A.W. Sijthoff, Leiden
- Näf, Werner, 1949: Herrschaftsverträge und Lehre vom Herrschaftsvertrag, u: *Schweizer Beiträge zur Allgemeinen Geschichte*, Bd. 7, Aarau, Sauerländer&Co., str. 26-52.
- Näf, Werner, 1951: Frühformen des “modernen Staates” im Spätmittelalter, u: *Historische Zeitschrift*, Bd. 171, Oldenbourg Verlag, str. 225-243.
- Oestreich, Gerhard, 1980: Vom Herrschaftsvertrag zur Verfassungsurkunde. Die “Regierungsformen” des 17. Jahrhunderts als konstitutionelle Instrumente, u: Rausch, Heinz (ur.), *Grundlagen der modernen Volksvertretung*, Bd. 2, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, str. 246-277.
- Pennington, Kenneth, 1988: Law, legislative authority and theories of government, 1150-1300, u: Burns, J. H. (ur.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought*, Cambridge University Press, New York, str. 424-453.
- Pitkin, Hannah, 1967: *The Concept of Representation*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London.
- Podlech, Adalbert, 1984: Repräsentation, u: Otto Brunner/Werner Conze/Reinhart Koselleck (ur.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Band 5 Pro-Soz, Stuttgart, str. 509-547.
- Post, Gaines, 1964: *Studies in Medieval Legal Thought – Public Law and the State, 1100-1322*, Princeton University Press, New Jersey.
- Quillet, Jeannine, 1988: Community, counsel and representation u: Burns, J. H. (ur.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought*, Cambridge University Press, New York, str. 520-572.
- Ribarević, Luka, Vujeva, Domagoj, 2011: Povijest pojma predstavnštva. Elementi za izgradnju moderne teorije političkog predstavnštva I, *Politička misao* (48) 3: 167-195.
- Schmitt, Eberhard, 1969: *Repräsentation und Revolution: Eine Untersuchung zur Genesis der kontinentalen Theorie und Praxis parlamentarischer Repräsentation aus der Herrschaftspraxis des Ancien régime in Frankreich (1760-1789)*, Verlag C. H. Beck, München.
- Stollberg-Rilinger, Barbara, 1999: *Vormünder des Volkes. Konzepte landständischer Repräsentation in der Spätphase des Alten Reiches*, Duncker&Humblot, Berlin.
- Tierney, Brian, 1982: *Religion, Law, and the Growth of Constitutional Thought 1150-1650*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Vieira, Mónica Brito/Runciman, David, 2008: *Representation*, Polity Press, Cambridge.
- Walz, Rainer, 1982: *Stände und frühmoderner Staat (Die Landstände von Jülich-Berg im 16. und 17. Jahrhundert)*, PH. C. W. Schmidt, Neustadt – Aisch.

Luka Ribarević, Domagoj Vujeva

HISTORY OF THE CONCEPT OF REPRESENTATION.
ELEMENTS FOR THE CONSTRUCTION OF THE MODERN
THEORY OF POLITICAL REPRESENTATION II

Summary

The authors of this text consider the third form of representation developed in the medieval doctrine of corporation, the so-called *identity* or *pars pro toto* representation. It concerns a relationship in which a part of the corporation – council, assembly, or some members – is considered identical to the whole body of the corporation in terms of its activity. The main purpose of identity representation is to mediate the idea of legal unity of corporation with the multitude of its members or parts of which it consists: by the act of representation different parts of the corporation form its legal unity at the moment of reaching decisions. Unlike in agency representation, the position of the representative is thus not the consequence of authorisation or of the transfer of power of action by those represented: the representative and the represented are not two separate legal entities; rather, it is considered that with the action of its “elevated” part, the corporation acts by itself.

The text presents three fundamental subtypes of identity representation: Marsilius of Padua’s *valentior pars*, rendering majority decisions on issues concerning the corporation as a whole, and a permanent representative body. Special attention is given to the Conciliar Movement in which identity representation played an important part, and to the first association of representation through identity with the idea of authorisation in the thought of Nicholas of Cues. The text looks into estate assemblies of German *Länder* (provinces) in the period prior to the French Revolution as an example of historic institutionalisation of identity representation.

Keywords: representation, identity representation, Conciliarism, Nicholas of Cues, estate assemblies

Kontakt: **Luka Ribarević**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb.
E-mail: ribarevic@yahoo.com

Domagoj Vujeva, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10000. Zagreb. E-mail:
domagoj_vujeva@yahoo.com